

УДК 82-3 (821.162.1): 930.11 «947»

Леся ХАЛЮК
Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології
імені М.Т. Рильського НАН України

УСНА ПРОЗА ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1947 РОКУ УКРАЇНЦІВ У ПОЛЬЩІ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті розглянуто основні етапи вивчення усної прози про переселення 1947 року. Подано огляд найважливіших періодичних видань, монографій та збірників, присвячених цій проблемі.

Ключові слова: усна проза, наративи, фольклор.

The basic stages of studying of oral prose about resettlement of 1947 are considered in the article. Survey of the most important periodicals, monographies and the collections devoted to this problem is submitted.

Key words: oral prose, narratives, folklore.

W artykule poddano analizie najistotniejsze etapy badań ustnej prozy o deportacji 1947 roku. Dokonano przeglądu najważniejszych wydań periodycznych, monografii i prac zbiorowych, poświęconych tej kwestii.

Słowa kluczowe: proza ustna, narracje, folklor.

Діахронічний погляд на дослідження духовної культури українців Лемківщини, Холмщини та Підляшшя у ХХ столітті засвідчує, що здійснювалися вони досить нерівномірно. Очевидно, що суспільні, політичні та культурні чинники мали безпосередній вплив як на розвиток традиційної народної творчості українців Польщі, так і на зростання наукового інтересу до її збирання, публікування, вивчення та організацію дослідницьких центрів із цієї проблеми.

У колишній УРСР до 60-х років ХХ ст. народознавчі питання стосовно українців Лемківщини, Холмщини та Підляшшя залишалися поза увагою дослідників. Тогочасна радянська ідеологія позначалася на змісті наукової праці, в результаті чого вітчизняні та зарубіжні установи і архіви часто були недосяжні для науковців. Як відомо, представники офіційної партійної і державної влади колишнього СРСР, а за ними й УРСР, не просто ігнорували долю національних меншин, а й приховували її.

Деяке пожвавлення наукового інтересу до цієї теми відбулося в Польщі разом із розпочатим у 1955 році кафедрою польської мови Люблінського університету ім. Марії Кюрі-Склодовської збиранням матеріалу до атласу говорів тогочасного Люблінського воєводства [32, с. 91]. Записуванням і опрацюванням фольклорного матеріалу займався науковець, професор, завідувач кафедри української філології Люблінського університету М. Лесів. Записи фольклорних текстів наведені в деяких

його публікаціях [31; 34], а також у монографії «Українські говірки в Польщі» [33]. Визначальною ознакою цих записів є філологічна точність говіркових особливостей мови фольклорних зразків. Свої дослідницькі погляди на фольклор Холмщини й Підляшшя, спираючись на власні записи та спостереження, М. Лесів подав у розвідці «Фольклор польсько-українського пограниччя» [64]. У цій праці особливо цінними є зауваження й судження вченого про сучасний стан і характер змін в усній словесності українців досліджуваних регіонів.

У Польщі, починаючи із середини 50-х років і до сьогодні, фольклористи Інституту мистецтв Польської академії наук (Варшава) здійснюють систематичні записи народної творчості по всіх регіонах своєї країни. Симптоматично, що у величезній збирацькій роботі польських фольклористів щодо фіксації сучасного репертуару різних етнічних груп Польщі, основна їхня увага була зосереджена на творах лише польського фольклору.

Також варто згадати статтю Ф. Селецького «Про потребу подальших досліджень зв'язків українського фольклору з польським та білоруським» [66], опубліковану в щорічнику «Проблеми українознавства» Варшавського університету, де звернено увагу не лише на пісенні жанри, а й на порівняльне вивчення казок, легенд та прислів'їв. На жаль, на той час (1987) це була поодиноким стаття із зазначеної тематики.

Згодом краєзнавці, етнографи, дослідники фольклору, а також збирачі-аматори по-

чали публікувати свої розвідки в періодичних виданнях. Фольклору українців-переселенців відводилося, зокрема, одне з чільних місць на сторінках новостворюваних україномовних друкованих органів Польщі. Деякі з них і досі виконують функції популяризаторів народної творчості українців, активно репрезентуючи публікації на фольклорно-етнографічну тематику. Україномовні видання на польських територіях мають не таку вже й тривалу історію – її початок пов'язаний із новою хвилею українського руху в Польщі, адже до 80-х років про польських українців ніхто й не згадував, а україномовні видання були там напівлегальними.

Нині серед українських друкованих органів Польщі важливе місце посідає тижневик «Наше слово», перше число якого побачило світ у червні 1956 року. Тижневик, за наміром тодішньої влади, мав передусім виконувати роль своєрідного транслятора між польською владою та українським населенням, зокрема, пояснювати політику держави щодо української людності, насильно депортованої у 1947 році в рамках операції «Вісла» з етнічних південно-східних земель на північно-західні окраїни Польщі. За задумом влади, тижневик мав сприяти економічній та суспільній стабілізації розпорошеного українського населення, а також поширювати інформацію про громадсько-політичне та культурне життя Радянської України. Однак у дійсності «Наше слово» в цей період перетворилося на відкриту трибуну скарг і нарікань українського населення на ситуацію, у якій воно опинилося, на прояви національної дискримінації, на асиміляційну загрозу, урешті, воно було своєрідною збірною заявою переселенців, які вимагали повернути їх на рідні землі [52]. Водночас тижневик відіграв важливу роль зв'язкової ланки між розпорошеними по всій країні українськими громадами. З огляду на зміст, він не набув широкого розповсюдження у Радянському Союзі й УРСР. 1990 року часопис припинив виконувати роль видавничого органу Українського суспільно-культурного товариства і почав виходити з друку як український тижневик.

Для фольклористів, етнографів та народознавців це видання цінне, зокрема, тим, що містить матеріали з українських етнічних територій, які лежать поза адміністративно-територіальними межами України. «Наше слово» є важливим джерелом для вивчення українського фольклору на сучасному етапі його побутування. Серед чималої кількості публікацій, умі-

щених у виданні, вважаємо за доцільне зупинитися на найважливіших, стисло окресливши їхню тематику та проблематику.

Названий тижневик, попри свою громадсько-політичну спрямованість та територіальну неприв'язаність, періодично ознайомлює читачів з фольклором українців-переселенців Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. Серед опублікованих матеріалів на особливу увагу заслуговують ті, які містять спогади про переселення 1947 року та культурне життя українців-переселенців на північно-західних землях Польщі по завершенні акції «Вісла». До таких відносимо насамперед публікації С. Заброварного [19, с. 3–4], І. Дуклянича [16, с. 6], М. Паньків [41, с. 9], І. Бакуновича [4, с. 7; 5, с. 1, 3], Я. Кобилка [26, с. 9] та деякі інші.

У кожному номері видання присутні дві постійні рубрики – «Лемківська сторінка» та «Свідчення». Перша присвячена лемківській проблематиці в країні, друга – історії визвольних змагань на території Закарпаття в 1944–1947 роках, а також нинішньому стану етнічної культури в Польщі.

Увагу дослідників-фольклористів до тижневика «Наше слово» може привернути також рубрика «Рецензії та огляди». Цікава вона насамперед тим, що періодично інформує про нові видання, які з'являються як у Польщі, так і в Україні. Рубрика містить анотації та рецензії нових праць [22, с. 11; 44, с. 11].

Оскільки «Наше слово» не є фольклористичним виданням, то й публікації фольклорних матеріалів на його сторінках є несистематичними. Часом фольклорні тексти, власне зразки прозової творчості українців-переселенців, містяться у публікаціях їхніх спогадів.

Характерною рисою історії українського друкованого слова в Польщі був виразний поділ періодичних видань на загальнопольські та регіональні. До перших слід віднести «Наше слово», а до других часопис – «Над Бугом і Нарвою».

У 90-х роках публікація фольклорно-етнографічних матеріалів поживилася саме завдяки створенню Союзу українців Підляшшя та його друкованого органу – «Над Бугом і Нарвою», перший номер якого вийшов улітку 1991 року. Спочатку це був щоквартальник, а з 1994 року – двомісячник. Часопис містить численні розвідки й дослідження (українською та польською мовами), де народознавчі питання розглядаються в широкому контексті історичної, культурологічної, мовної, релігійної та фольклорної

проблематики, що сприяє пробудженню національної свідомості й духовному відродженню української меншини. Автори статей звертаються до вивчення духовної культури мешканців цього регіону, їх минулого й сьогодення, різних аспектів культурного життя та взаємин. У деяких номерах можна знайти тексти різноманітних фольклорних жанрів (українські казки, пісні, прислів'я та приказки) [39, с. 32–33], записані переважно на Північному Поділлі. На сторінках часопису іноді публікуються спогади [11, с. 31–32], записані від українських переселенців Південного Поділля та Холмщини, проте, на жаль, вони поодинокі.

На початку демократичних перетворень у Польщі (1989 – початок 1990-х років) інтеграційну роль виконував «Український альманах» – друкований орган Організації українців у Польщі. Цей щорічник складається з історичного календаря та тематичних рубрик, які охоплюють найважливіші сторони українського політичного й культурного життя. Коротко окреслимо тематику й проблематику публікацій цього видання, які торкаються досліджуваного нами аспекту.

Значна частина статей носить історіографічний характер [15; 17; 47], але, на жаль, інколи вони не мають належного наукового рівня. Варшавський щорічник презентує переважно статті науково-популярного характеру.

В «Українському альманасі» привертають увагу статті про українців, які жили й живуть у Польщі та протягом багатьох років виборюють право навчатися рідною мовою [18; 35; 54]. Вельми цікавими є публікації М. Сирника, який звертається до теми української освіти в Польщі [48; 49]. Привертають увагу статті, присвячені сучасним аспектам життя переселенців у Польщі: розвиткові культурного життя, питанням ідентифікації тощо [7; 43; 56]. Особливо цінними є публікації поодиноких оповідань-спогадів про переселення українців у 1947 році, а також про подальше життя на нових землях. Варті уваги спогади Й. Бака про переселення українців із Селиськ до М'ястки [3], Я. Зарічного – із Корнів до 35 сіл Куявсько-Поморського та Вармінсько-Мазурського воєводств [21] тощо.

Не можна залишити поза увагою також періодичне видання «Ватра», яке друкується українською літературною мовою, лише спорадично трапляються тексти, написані лемківською говіркою чи польською мовою. На сторінках зазначеного видання друкуються матеріали про культурне життя [42], історію Лемківщини [36]

та численні спогади лемків про переселення як 1945–1946 років в Україну [10], так і 1947 року на північно-західні землі Польщі [29; 30].

Варто згадати часопис «Вісник Закароння», який висвітлює сторінки з життя та культури українців Польщі. Так привертають увагу статті про збереження національної ідентичності, причини та наслідки асиміляції тощо. Цінним джерелом для фольклористів можуть стати, на нашу думку, авторські спогади про переселення 1947 року та життя на Повернених Землях [2; 38], фрагменти спогадів про село Торки у вигляді рукопису [27], документальний збірник листів переселенців [52] тощо.

Нині вивчення українства по всіх кутках Польщі, де ще збереглися прояви українського національного життя, потребує систематичної і цілеспрямованої роботи. На нашу думку, саме періодичні видання можуть відіграти в цьому неocenенну роль.

Що стосується власне наукових досліджень, то однією з найвагоміших праць, де народна культура українців у Польщі вперше розглядається в контексті політичних та історичних проблем, стала докторська дисертація М. Трухана «Українці в Польщі після Другої світової війни (1944–1984)» [53], яку він захистив на факультеті права і суспільних наук в Українському вільному університеті Мюнхена 1985 року. Окремою книжкою вона була опублікована 1990 року. Ця праця є спробою якнайповнішого висвітлення українського питання у сучасній Польщі. Автор використав не лише доступні джерела українською та польською мовами, а й неабиякий власний досвід молодого учасника і діяча громадського життя української спільноти в Польщі по війні.

Загалом М. Трухан охопив усі сторони життя українців, проаналізувавши їх у 22-х розділах монографії. Дослідник відтворив історичне тло української національної меншини в сучасній Польщі (під час та після Другої світової війни), залучаючи документальні свідчення про переселення, діяльність УПА та каральну акцію «Вісла» 1947 року, наслідком якої стало розпорошення українського населення по всій Польщі. Автор використав демографічні матеріали про загальну кількість українців у Польщі (тих, хто відкрито визнає себе українцями і тих, хто приховує свою ідентичність) і дійшов висновку, що їх може бути від двохсот до п'ятисот тисяч осіб. Також М. Трухан здійснив демографічний аналіз українського етносу, дослідив географічне розташування, госпо-

дарські заняття та інші проблеми українського населення, яке було позбавлене свого централізованого територіального проживання, на відміну від білоруської меншини у Польщі.

М. Трухан висвітлив видавничу діяльність газети «Наше слово», не оминувши творчої діяльності українських письменників, літературознавців, мистецтвознавців тощо. Окремі розділи книжки він присвятив розвитку української освіти та навчанню української мови, описові релігійного життя українців Польщі. Також автор зупинився на лемківській проблемі, що торкається не лише становища українців у Польщі, а й труднощів, породжуваних у самій українській етнічній групі. Названу працю можна вважати енциклопедією майже півсторичної історії українського етносу в Польщі.

У 1997 році побачила світ книжка Б. Гука із серії «Закерзоння»: «Пропам'ятна книга. „1947”» [12]. Це збірник спогадів про українські села й містечка на теренах Бойківщини, Лемківщини, Надсяння, Підляшшя й Холмщини, знищені в 1947 році внаслідок акції «Вісла». «Пропам'ятна книга. „1947”» охоплює історію 47-ми повітів: Перемишль, Ліско, Новий Сонч, Сянік, Сокаль, Рава Руська, Добромиль, Грубешів, Любачів, Береш, Ярослав, Сянок, Березів, Білгорай, Володава, Біла Підляська. 77 спогадів стосуються подій 1930-1940-х років, іноді оповідь доведено аж до наших днів. Варто зазначити, що в матеріалах ідеться не лише про болісну акцію «Вісла» та її наслідки, а й про щоденний побут і громадське життя українців до 1947 року.

1947 рік для українців Польщі означає кінець старого і початок нового життя на північно-західних територіях. Але чи справді це кінець? Сам автор у своїй передмові пише: «Скільки ж то вже років не здатні зрозуміти хто ми, звідки й куди йдемо, що діється з нами? Зло сягнуло до самих основ – відняло ґрунт з-під ніг. Як зрозуміти та як відчувати? Нема ґрунту, з якого ми росли й відчували себе як себе. Змінливий «світ» акції «В» не дає себе вловити, стримати – він іде та й іде, а ми йдемо в нім услід за ним. Нема нам місця серед білого світу, що не було б сповнене безликістю Злого.

І все ж стоїмо перед високим наказом – скинути з себе оцей тягар. Не можемо не перемогти. Мусимо рятуватися як чутливі й розумні...» [12, с. 9].

Кожний спогад починається зі згадки про назву місцевості, звідки здійснювалося переселення, поряд із датою подається паспортизація матеріалу: ім'я та прізвище респондента (якщо

це авторка, подано й дівоче прізвище), дата й місце народження, назва повіту за адміністративним поділом Польщі на 1 вересня 1939 року. Більшість – це авторські спогади очевидців та учасників переселення 1947 року, які або були записані Б. Гуком під час польових досліджень (незначна частина), або надходили на адресу редакції «Нашого слова», де частину з них опубліковано.

Недоліком зазначеної праці є той факт, що за наявності кількох спогадів на певну тему, автор об'єднав їх в один текст, вважаючи, що спогади доповнюють один одного. Б. Гук поєднав записи спогадів про людські долі та індивідуальні погляди на описувані події. Крім того, деякі тексти відредагував, хоча, як він зазначив, елементи говірки, по можливості, зберіг.

Не можна не згадати діяльності Фондації св. Володимира Хрестителя Київської Русі у Кракові, створеної 1989 року, основною метою якої стала популяризація української науки й культури в Польщі та польсько-українського зближення. Так спільно з Ягеллонським університетом з 1992 року Фондація почала видавати «Краківські українознавчі зошити» [61], а 1995 року – часопис «Краківські обрії», присвячений культурі та духовності національних меншин.

1997 року в Кракові та Горлицях відбулася конференція «Русини, лемки-українці в Польщі. 50 років після акції виселення „Вісла» (1947–1997)», матеріали якої опубліковано в збірнику «Проблеми українців у Польщі після акції виселення „Вісла” 1947 року» [65] під редакцією В. Мокрого – відомого громадського діяча, одного з перших українських депутатів Сейму Польщі від «Солідарності», професора Ягеллонського університету. Згаданий збірник заслуговує на особливу увагу, оскільки в ньому висвітлюються питання історії, культури, освіти українського населення в Польщі після 1947 року. Вступна стаття В. Мокрого не тільки ознайомлює читача з перебігом переселенської акції «Вісла» 1947 року, а й окреслює основні моменти українсько-польського діалогу. Матеріали збірника мають переважно історичний характер, присвячені оглядові та вивченню причин і наслідків переселення українців у 1947 році, умов та проблем їхнього життя у повоєнні роки. Збірник містить також статті та окремі оповідання про в'язнів концтабору Явожно, їхню повоєнну долю та документи Сейму Польщі, що стосуються цього питання. Варто зазначити, що автори деяких статей про переселення використовують не лише історич-

ні документи, а й свідчення та спогади самих переселенців [62, с. 200].

1997 року Інститут української філології Університету Марії Кюрі-Склодовської, що в Любліні, організував діалектологічну експедицію на Північне та Південне Підляшшя, під час якої студенти й дослідники-діалектологи зібрали значний масив текстів, які й лягли в основу збірника «Голоси з Підляшшя» [1]. Тематика текстів торкається питань про сім'ю, звичаї та обряди, про те, «що й досі болить». Крім того, науковці шукали відповіді на питання, яке цікавить і самих мешканців Підляшшя: якою мовою вони розмовляють?

Записи, уміщені в книзі, датуються 1997–2006 роками і географічно охоплюють 35 населених пунктів північної та південної частини регіону. Розповіді інформантів, передані у фонетичній транскрипції, паралельно транслітеровано засобами сучасної української графіки при максимальному збереженні говіркових відмінностей. Записані тексти подано за географічним принципом – відповідно до розташування населених пунктів із півдня на північ.

Згадаємо також книжку «Зі щоденника переселенця» А. Барни [59], що вийшла у 2004 році. У ній автор розповідає про трагічну долю свого села Чорне, про перебіг переселення та життя на західних землях. Книжка побудована у формі оповіді-спогаду. У додатках подано ілюстративний матеріал з історії села.

Систематично виходять книжки та статті, присвячені історії окремих сіл на Закерзонні, де автори подають історію свого села, своєї родини, розповідають про хід переселення та про подальше життя українців на нових для них землях. Вони переважно мають характер авторських спогадів. Такі праці часто містять мапи сіл і тексти, насичені переліком прізвищ переселенців та ілюстративним матеріалом. Іноді в додатках автори подають оповідання, пісні, описи звичаїв та обрядів рідного села. Недоліком є редагування цих розповідей, наближення викладу до літературної мови, лише часткове збереження місцевих говірок. Для прикладу назвемо праці: «Наша громада. (Минуле сіл: Ясюнка, Крива і Баниця на Лемковині)» Т. Доклі [14], «Кавальчык тернистой історії села Чорне на Лемковині. 1870–1970» А. Барни [6], «Nasz Łemkowski los» («Наша лемківська доля») Р. Хомяка [60], «Nad Bieszczadami słońce zgasło» Я. Курака («Над Бещадами сонце згасло») [63].

На особливу увагу заслуговує видання лемківського прозового фольклору у 2-х части-

нах «Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic. Część pierwsza» («З лемківської скрині. Історії з Лугів та околиць. Частина перша») [67] та «Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic. Część druga» («З лемківської скрині. Історії з Бжози та околиць. Частина друга») [68]. Зазначені праці є збірками оповідань трьох поколінь лемків, які змушені були жити далеко від своєї «малої» батьківщини. Оповідання, подані польською мовою, поділено на три групи: спогади найстарших лемків, які пам'ятають життя в горах і яких було виселено в 1947 році, спомини середнього покоління, для якого ностальгія за Лемківщиною є передовсім сумом їх родичів, і роздуми наймолодшого покоління, що називає Лемківщину родинним домом – міфічним, утраченим, який пізнають більше із цікавості, ніж через ностальгію [67, с. 5]. На жаль, паспортизація, подана перед кожним текстом, дуже нечітка, часто пропущено інформацію про дату народження інформанта, місце його проживання тощо. Тематика збірників – це передусім переселення 1947 року, подальше життя на західних землях, стосунки з поляками, освіта, мовні питання, звичаї, обряди, спогади старшого покоління та уявлення молодшого про свою «малу вітчизну».

Проте варто зауважити, що збирачі та видавці, які переважно були аматорами, розглядаючи розповіді про переселення передусім як історичний матеріал, не ставили за мету дотримуватися фольклористичних методів записування й опублікування. Тому ці тексти зазнають значного олітературнення, що призводить до помітної втрати автентичності народного висловлювання, а отже, і ознак фольклорності.

В Україні лише з проголошенням незалежності з'явилися відповідні умови та можливості для вивчення фольклору українського «зарубіжжя». Студії з фольклору й етнографії Лемківщини, Холмщини та Підляшшя пов'язані з іменами таких українських дослідників, як В. Борисенко, Л. Вахніна, В. Головатюк, С. Грица, Р. Кирчів, Н. Кравчук, Л. Лукашенко, О. Фабрика-Процька, В. Юзвенко та ін.

З 1989 року в Україні з'явилося кілька потужних центрів вивчення переселення українців, появу котрих стимулювала наявність наукових кадрів, здатних досягнути глибини проблеми.

Ґрунтовну роботу здійснено у Львові, де переселенськими акціями 40-х років займаються науковці Інституту народознавства Національної академії наук України (Р. Кирчів),

Львівського національного університету імені Івана Франка та Інституту українознавства ім. Крип'якевича НАН України. Саме у львівському осередку побачили світ три томи збірника «Депортації. Західні землі України кінця 1930-х – початку 1950-х років» під редакцією Ю. Сливки. Вони охоплюють документи про причини й передумови трансферу між Польщею та Україною (т. 1), перебіг акції в Польщі та адаптацію переселенців в УРСР (т. 2), спогади українців з Польщі (т. 3) [13].

На особливу увагу заслуговують матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців із Польщі, видані Бучацьким інститутом менеджменту й аудиту, Львівською національною академією мистецтв та Об'єднанням «Закерзоння». Названа праця має науково-популярний характер, як зазначено на редакційній сторінці, проте це жодним чином не применшує її вартості. Так збірник «Українці Закерзоння» [55] презентує статті власне про хід примусового переселення українців у 1944–1947 роках [9, с. 38–49; 46, с. 24–37], у деяких статтях порушено питання збереження національної та історичної пам'яті депортованих українців [40, с. 50–58]. Цінними у названому виданні є також спогади самих переселенців. Особливо привертає увагу спомин Є. Співака [50, с. 121–133], який подає цікаву інформацію про відому українцям у Польщі родину Співаків.

Основна цінність видання «Закерзоння. Історико-мемуарний нарис. Спогади» [58] – спогади С. та М. Черкесів про село Глідно Березівського повіту, розташоване на українсько-польському етнічному пограниччі, у якому на сьогодні не залишилося жодного українця. Автори детально аналізують походження назви села, релігійні, культурні та освітні питання у 20–30-х роках ХХ століття, наводять найпоширеніші прізвища людей, чи не вперше у літературі подають відомості про жертви Глідно (15 осіб) тощо [58, с. 38–39].

Книга «Закерзоння 1939–1947. (Лемківщина, Надсяння, Холмщина, Підляшшя). Хроніка подій» Ю. і Д. Судинів [51] присвячена польсько-українському протистоянню в 1943–1947 роках на Закерзонні. Автори видання поставили за мету зібрати відповідні факти з історії краю, що дістав назву Закерзоння, і подати їх у хронологічній послідовності.

У Рівному знаходяться керівні органи «Світового конгресу українців Холмщини та Підляшшя», завдяки якому з'являються публікації

та видання, пов'язані саме з цими регіонами. Варто згадати монографію О. та А. Боровиків [8], присвячену боротьбі холмщаків за свої права у незалежній Україні, де також подано спогади переселенців.

У Києві до питання переселення звертаються в основному історики, серед яких передусім варто назвати В. Сергійчука. Дослідник присвятив темі трансферу населення окрему монографію [45], що є збірником документів передусім із центральних київських архівів і стосується як переселення українців, так і поляків. Зауважимо також, що автор спирався не лише на документальні дані, а й широко використав народні оповідання-спогади про переселення.

Опубліковано в Україні й авторські спогади про історію українських сіл та переселення. Так нариси про лемківські села Святкова Велика, Святкова Мала (Святківка), Свіржова Руська, Котань і Крапна зібрано й видано 2004 року в збірнику «Лемківщина у верхів'ї ріки Вислоки» І. Красовського та А. Тавпаша [28]. Ця книжка – своєрідний життєпис кількох лемківських сіл, написаний ґрунтовно, із вдало продуманою композицією та оригінально підібраними фактами. У додатках уміщено важливий ілюстративний матеріал з історії сіл.

Книжка Л. Мончака, І. Полинця та Н. Юськів «Лабова. Лемківське село нашої пам'яті» [37] вийшла у світ 2006 року і теж написана у формі спогадів про історію села Лабова. У додатках подано ілюстрації, перелік прізвищ односельчан, перелік людей, виселених із села в 1947 році. Розповідь ведеться лемківською говіркою.

Лише в 90-х роках в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України була започаткована серія видань, присвячених різноаспектному вивченню народної культури українців зарубіжжя. У першій книжці цієї серії «Фольклор українців поза межами України» (1992) увагу авторського колективу зосереджено на сучасному стані побутування фольклору українців у різних країнах світу. Зокрема привертає увагу стаття С. Заброварного, у якій за допомогою методу анкетування показано ставлення українців-переселенців у рамках операції «Вісла» до своєї національної ідентичності [20].

Етапною для історично-етнографічного вивчення регіону стала поява в 1997 році монографії «Холмщина і Підляшшя» [57]. Колектив авторів, серед яких В. Борисенко, Г. Вишневська, Ю. Гаврилюк, М. Лесів, В. Сергійчук, Т. Кара-Васильєва, І. Ігнатюк, В. Головатюк, Є. Рижик та

інші дослідники, репрезентує у книзі розвідки з історії, діалектології, фольклору та етнографії регіонів. Різномасштабність та інформативність опублікованого матеріалу дає всі підстави вважати цю працю однією з перших спроб узагальненого, комплексного вивчення історії та традиційної культури Підляшшя й Холмщини.

Важливими є дослідження Р. Кирчіва з історії вивчення фольклору Холмщини, Підляшшя та Лемківщини [23; 25]. Посилення інтересу до фольклору цих регіонів загалом пов'язане з багаторічною науковою діяльністю цього вченого, до широкого кола дослідницьких інтересів якого входять проблеми українсько-польських літературних та фольклорних взаємин, сучасного стану української народної творчої традиції.

Основні факти історії збирання, опублікування та вивчення місцевого фольклору, його

загальні риси вчений розглядає у розвідці «Фольклор Холмщини і Підляшшя» [24], наголошуючи на взаємозв'язках народнопоетичної традиції регіону з загальноукраїнською в різних аспектах – жанровому, тематично-змістовому, художньо-стильовому.

Отже, незважаючи на зацікавлення цією проблемою низки відомих науковців в Україні та Польщі, вона залишається ще недостатньо вивченою. На жаль, як бачимо, публікації народної прози українців-переселенців є поодинокими. Хоча можемо стверджувати, що навіть ці нечисленні видання фольклорних збірок усе ж певною мірою сприяють нагромадженню цінного фактичного матеріалу, закладають підґрунтя для дослідження локальних та регіональних особливостей прозової фольклорної словесності Лемківщини, Холмщини та Підляшшя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя (Тексти) / Г. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2007. – 536 с.

2. Баб'як М. Польонізаційне звідки й куди / М. Баб'як // Вісник Закерзоння. – Перемишль, 2002. – № 1–3. – С. 16–20.

3. Бак Й. Селиська над Сяном / Й. Бак // Український альманах. – Варшава, 1997. – С. 239–245.

4. Бакунович І. Камо грядеш, Холмщино? / І. Бакунович // Наше слово. – Варшава, 2008. – № 43 (2673). – С. 7.

5. Бакунович І. Місцеві могили – ось там тепер Полоски наші / І. Бакунович // Наше слово. – Варшава, 2011. – № 31 (2817). – С. 1, 3.

6. Барна А. Кавальчык тернистої історії села Чорне на Лемковині. 1870–1970 / А. Барна. – Ліґниця, 1996. – 209 с.

7. Бачик П. Третє покоління / П. Бачик // Український альманах. – Варшава, 2007. – С. 178–182.

8. Боровик О. Трагедія Холмщини / О. Боровик, А. Боровик. – Рівне, 2004. – 232 с.

9. Вишневська Г. Хресний хід Холмщини і Підляшшя / Г. Вишневська // Українці Закерзоння: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі (Бучач, 29–30 верес. 2005 р.). – Львів : ЛНАМ-СПОЛОМ, 2007. – С. 38–49.

10. Возняк С. Спогади про село Білцарева та життя переселенців на вигнанні / С. Возняк // Ватра. – 2000. – № 3 (58). – Рік XVI. – С. 8–10.

11. Гаврилюк Ю. Вогнем і мечем. Виселення українців з Південного Підляшшя / Ю. Гаврилюк // Над Бугом і Нарвою. – Bielsk Podlaski, 1997. – № 2. – С. 31–32.

12. Гук Б. Пропамятна книга «1947» / Б. Гук. – Варшава: Тирса, 1997. – 647 с.

13. Депортації. Західні землі України кінця 30-их – початку 50-их років. Документи, матері-

али, спогади: у 3 т. / За ред. Ю. Сливки. – Львів : Інститут Українознавства НАН України. – 1996. – Т. 1; 1998. – Т. 2; 2000. – Т. 3.

14. Докля Т. Наша громада. (Минуле сіл: Ясюнка, Крива і Баниця на Лемковині) / Т. Докля. – Нью-Йорк, 1969. – 127 с.

15. Дрозд Р. Із джерел акції «Вісла» / Р. Дрозд // Український альманах. – Варшава, 2007. – С. 89–92.

16. Дуклянич І. Миколай Моряк – 100 років життя / І. Дуклянич // Наше слово. – Варшава, 2006. – № 24 (2549). – С. 6.

17. Заброварний С. Акція «Вісла» – геноцид української меншини / С. Заброварний // Український альманах. – Варшава, 1997. – С. 74–79.

18. Заброварний С. Відродження українського шкільництва (1952–1958) / С. Заброварний // Український альманах. – Варшава, 1997. – С. 256–258.

19. Заброварний С. Інституційні форми життя українців у Польщі після 1947 року / С. Заброварний // Наше слово. – Варшава, 2006. – № 25 (2550). – С. 3–4.

20. Заброварний С. Ставлення переселенців з операції «Вісла» до своєї національної тотожності / С. Заброварний // Фольклор українців поза межами України. Збірник наукових статей. – К., 1992. – С. 101–112.

21. Зарічний Я. З-над Солокії до Балтики / Я. Зарічний // Український альманах. – Варшава, 2006. – С. 55–57.

22. Із Закерзонням у назві // Наше слово. – Варшава, 2008. – № 28 (2658). – С. 11.

23. Кирчів Р. Вивчення фольклору Холмщини і Підляшшя / Р. Кирчів // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. – Львів, 2002. – С. 263–294.

24. *Кирчів Р.* Фольклор Холмщини і Підляшшя / Р. Кирчів // Народознавчі зошити. – 1996. – № 5. – С. 279–282.
25. *Кирчів Р.* Фольклорна традиція лемків / Р. Кирчів // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті. – Львів, 2002. – С. 165–213.
26. *Кобилко Я.* «Не дамось!» Початки організованого українського життя на Венгожівщині – Гіжиччині 1947 року (Спогад Івана Павлика) / Я. Кобилко // Наше слово. – Варшава, 2010. – № 28 (2762). – С. 9.
27. *Костик О.* Зі сторінок майбутньої книги / О. Костик // Вісник Закерзоння. – Перемишль, 2001. – № 11–12. – С. 48–60.
28. *Красовський І.* Лемківщина у верхів'ї ріки Вислоки / І. Красовський, А. Тавпаш. – Львів : Думка, 2004. – 160 с.
29. *Кузяк Т.* Трагічні роки Бортного (депортація села 1947) / Т. Кузяк // Ватра. – 2007. – № 2 (57). – Рік XVI. – С. 4–5.
30. *Кузяк Т.* Трагічні роки Бортного (депортація села 1947) / Т. Кузяк // Ватра. – 2007. – № 3 (58). – Рік XVI. – С. 4–6.
31. *Лесів М.* Мова фольклору на польсько-українському пограниччі / М. Лесів // Наша культура. – Варшава, 1974. – № 192.
32. *Лесів М.* Особливості говору українців Холмщини і Підляшшя / М. Лесів // Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження. – К., 1997. – С. 86–100.
33. *Лесів М.* Українські говірки в Польщі / М. Лесів. – Варшава, Український архів, 1997. – 496 с.
34. *Лесів М.* Фольклорні записи з Люблінського воєводства / М. Лесів // Український календар на 1970 рік. – Варшава, 1969. – С. 77–80.
35. *Мігус С.* Українська школа на прикордонні / С. Мігус // Український альманах. – Варшава, 2004. – С. 29–33.
36. *Місило Є.* Календар акції «Вісла» / Є. Місило // Ватра. – 2007. – № 2 (57). – Рік XVI. – С. 14–17.
37. *Мончак Л.* Лабова. Лемківське село нашої пам'яті / Л. Мончак, І. Полин'як, Н. Юськів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2006. – 102 с.
38. *Морох Ю.* Моє повертання / Ю. Морох // Вісник Закерзоння. – Перемишль, 2001. – № 8–9–10. – С. 12–19.
39. Над Бугом і Нарвою. – Bielsk Podlaski, 1997. – Вип. 5 (33). – С. 32–33.
40. *Падовська О.* Проблеми збереження пам'яті депортованих українців / О. Падовська // Українці Закерзоння: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі [«Міжн. наук.-практ. конф. з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі»], (Бучач, 29–30 верес. 2005 р.). – Львів : ЛНАМ-СПОЛОМ, 2007. – С. 50–58.
41. *Паньків М.* Про село Переводів / М. Паньків // Наше слово. – Варшава, 2006. – № 24 (2549). – С. 9.
42. Події ювілейного свята лемківської культури // Ватра. – 2007. – № 4 (59). – Рік XVI. – С. 14–15.
43. *Присташ Я.* Культурне життя української національної меншини в Польщі після 1947 року / Я. Присташ // Український альманах. – Варшава, 2007. – С. 174–177.
44. *Пульковський М.* Роздуми на тему «Українського альманаху» на 2009 рік / М. Пульковський // Наше слово. – Варшава, 2009. – № 20 (2702). – С. 11.
45. *Сергійчук В.* Трагедія українців у Польщі / В. Сергійчук. – Тернопіль, 1997. – 438 с.
46. *Середа В.* Злочин і реалії примирення та взаємопрощення / В. Середа // Українці Закерзоння : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі [«Міжнарод. наук.-практ. конф. з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі»], (Бучач, 29–30 верес. 2005 р.). – Львів : ЛНАМ-СПОЛОМ, 2007. – С. 24–37.
47. *Сивіцький М.* Українці на Ряшівщині 1952 року / М. Сивіцький // Український альманах. – Варшава, 1997. – С. 90–93.
48. *Сирник М.* Досвід організації українського шкільництва в Польщі після 1947 року / М. Сирник // Український альманах. – Варшава, 2006. – С. 103–117.
49. *Сирник М.* Навчання мови національних меншин у Польщі – оцінка державних структур. Стан у 2005 / 2006 шкільному році / М. Сирник // Український альманах. – Варшава, 2007. – С. 197–215.
50. *Співак Є.* Варварська депортація / Є. Співак // Українці Закерзоння : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі [«Міжнарод. наук.-практ. конф. з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі»], (Бучач, 29–30 верес. 2005 р.). – Львів : ЛНАМ-СПОЛОМ, 2007. – С. 121–133.
51. *Судин Ю.* Закерзоння 1939–1947. (Лемківщина, Надсяння, Холмщина, Підляшшя). Хроніка подій / Ю. Судин, Д. Судин. – Львів : Сполом, 2007. – 276 с.
52. Tam mój dziadek żył, i ojciec żył, i ja pragnę tam żyć i umrzeć w ziemię rodzonyj – документи поворотів // Вісник Закерзоння. – Перемишль, 2001. – № 8–10. – С. 30–76.
53. *Трухан М.* Українці в Польщі після Другої світової війни 1944–1984 рр. / М. Трухан. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1990. – 404 с.
54. Українське шкільне питання в документах Міністерства освіти в 1952 році / [пер. з польськ. М. Сивіцький] // Український альманах. – Варшава, 1997. – С. 259–266.

55. Українці Закарпаття: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. та спогади з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі [«Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 60-річчя депортації автохтонних українців з Польщі»], (Бучач, 29–30 верес. 2005 р.). – Львів : ЛНАМ-СПОЛОМ, 2007. – 292 с.
56. Филімонюк Л. Українське життя в Білостоці / Л. Филімонюк // Український альманах. – Варшава, 2006. – С. 97–103.
57. Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження [монографія / Відп. ред. В. Борисенко]. – К. : Родовід, 1997. – 383 с.
58. Черкес М.Д. Закарпаття. Історико-мемуарний нарис. Спогади / М.Д. Черкес, С.Й. Черкес. – Львів : Край, 2006. – 194 с.
59. Barna A. Z pamiętnika wysiedleńca. Wspomnienia / A. Barna. – Legnica, 2004. – 152 s.
60. Chomiak R. Nasz Łemkowski los / R. Chomiak. – Stary Sącz, 1995. – 105 s.
61. Kmita M. Cerkiew greckokatolicka w życiu Ukraińców w Polsce po akcji «Wisła» 1947 roku / M. Kmita // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. – Kraków, 1997. – T. V–VI. – S. 203–209.
62. Kmita M. Wpływ akcji «Wisła» na życie kulturalne ukraińców w PRL / M. Kmita // Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku. – Kraków, 1997. – S. 185–211.
63. Kurak J. Nad Bieszczadami słońce zgasło / J. Kurak. – Warszawa, 2008. – 104 s.
64. Łesiów M. Folklor pogranicza polsko-ukraińskiego / M. Łesiów // Literatura ludowa i literatura chłopska. Materiały z ogólnopolskiej naukowej sesji folklorystycznej 16–18.II.1973. – Lublin, 1977. – S. 173–194.
65. Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji «Wisła» 1947 roku / Pod red. W. Mokrego. – Kraków, 1997. – 465 s.
66. Sielecki F. O potrzebie dalszych badań nad powiazaniami folkloru ukraińskiego z białoruskim i polskim / F. Sielecki // Z problemów ukrainoznawstwa. – Warszawa, 1987. – S. 49–56.
67. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic / Pod red. M. Szyszko-Grabana, A. Szyszko, ks. A. Grabana. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – T. 1. – 151 s.
68. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic / Pod red. M. Szyszko-Grabana, A. Szyszko, A. Rydzanicz, ks. A. Grabana. – Strzelce Krajeńskie, 2004. T. 2. – 280 s.